

“SAKA” ADI ÜZERİNE

Yrd. Doç. Dr. İlhami DURMUŞ*

Sakalar (İskitler) Atlı Kavimler Medeniyetinin önemli bir halkasını oluşturmaktadır. Onlar Bozkır kavimleri arasında gerek siyasi tarihleri, gerekse kültürleri bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Sakalar bin yılı aşkın bir zaman Tarih sahnesinde kalabimeyi başaran ender kavimlerden biri olmaları bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. Onlar, Çin seddinden Tuna nehrine kadar çok geniş bir sahaya yayılmış olup, bıraktıkları kültürel miras bakımından Kurgan Kültürleri içerisinde oldukça mühim bir yer tutmaktadır.

Sakalar hakkında yazılı kaynaklar ve kazılar sonucu kurganlardan çıkarılan arkeolojik malzemelerden bilgi sahibi olmamıza rağmen; onların adının manasının ne olduğu hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz. Bu derece önemli bir mevkîye sahip olan Sakalar'ın adının ne manaya geldiği ehemmiyet arz etmektedir. Sakalar'la ilgili görülen bazı problemlerin halli için onların adının etimolojisinin yapılması zarureti vardır.

Saka (İskit) adını açıklamak üzere şimdye kadar bazı görüşler ileri sürülmüştür. Togan, İskitler'in kabile isimleri olan Targutae, Skolot ve Paralat kelimelerinin de Türk, Çigil ve Barula adlarının «T»li cemi şeklinin, yani Türküt, Sikülüt ve Baruat olmasının pek mümkün olduğunu belirtiyor ve İskit kelimesinin Cengiz'in ilk dayandığı kabilelerden Sakait kabilesinin adı gibi, Saka adının «T»li cem şekli olmasını hatıra getirdiğini ileri sürüyor.¹ Kuun ise, Part krallıklarının genel adında, Arsak (Romalılar arasında

Arsac-es), Massagetler'in etnik adında Mas-sag ve Sakaar'ın Grekler arasındaki «Sakai» adının kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde doğu Türk sözü «şag», «akıllı», «yetenekli», «ileri görüşlü» anlamına gelen sözlerle aynı olduğunu belirtiyor.² Saka/Sak adının Türk diline ait bir kelime olduğunu kabul eden Günaltay ise, Çağatay lûgatında Sak kelimesinin yan manasına geldiğini belirterek, Sakalar'ın oturdukları yerlerin ana Türk iline nisbetle yan taraf olduğu düşünülürse, onlara bu adın verilmiş olması münasebetinin anlaşılacağını bildiriyor.¹ Aynı bilim adamı, vaktiyle bu adı taşıyan Türkler'den Sibiryaya ilerlene ve kuzeydoğuya doğru göç etmek mecburiyetinde kalmış olan ve günümüzde Ruslar tarafından verilen Yakut adıyla anılan boyların kendilerini hala Saka adıyla anmakta olmalarının da eski Sakalar'ın Türklüklerini gösterdiğini belirtiyor.² Sakalar'ın Uysunlar'la Göktürkler'in ataları olabileceği düşünülmektedir.³ Bu düşüncüyü gelenek ve görenekleri, dini inanışları ve sanat anlayışlarındaki yakınlık açık bir şekilde göstermektedir. Saka tigrakhauda'ya ait olan ve Esik kurganından çıkarılan yazının Göktürk yazısının proto tipi olduğu kabul görmektedir.⁴ Türkçe yazıldığı anlaşılan ve transkripsiyonu yapılan bu yazı Sakalardan Göktürkler'e geçmiştir. Bu durum açık olarak Saka tigrakhauda'yla Göktürkler arasında çok yönlü bir bağıntının olduğunu göstermektedir.

Günümüz Türk topluluklarından Kent Türkleri'nin, Kaşgarlılar'ın, Tarançılar'ın kuzeyde bulunan Yakut Türkleri'nin atalarının Sakalar olabileceği kabul edilmektedir.⁵ Özellikle kuzey Sibirya'da yaşayan ve kendilerini Saka olarak adlan-

* G. Ü. Fen-Ed. Fak. Tarih Böl. Öğretim Üyesi.

dıran Yakut Türkleri'nin atalarının da milattan birkaç asır önce dışardan gelen bir saldırı sonucunda güneyden kaçarak, Yeni-sey ırmağı ve Baykal gölü yakınlarına sığınmaya mecbur olduğu hakkında rivayetler vardır.⁶ Mançuca'da Sakalar'a Yakuv denilmekte ve onların Sakalar'ın bir uzantısı olduğu belirtilmektedir.⁷

Birçok Türk lehçesinde Sa/sak kelimesinin yaygın manalarından biri «yay»dır. Bazı Türk lehçelerinde «kuvvet», «güç» manaları bulunmaktadır. Türkçe'de başta «y» ve «s» ile başlayan kelimelerin birbirinin yerine kullanıldığını, Yakut adının birinci hecesi «ya»nın, fonetik bakımından Sak (a), sa(yay) ile farklı olsa da mana bakımından Sak/Sa (yay) ile ayrılığını savunan Seyidof, ya ve Sa (k)/Sa'nın her ikisinin de «yay» demek olduğunu kabul ediyor.⁸ Gerek Mançuca'da Sakalar'ın Yakuv olarak geçmesi ve gerekse Türk dilinde «s» ve «y» değişikliği Yakutlar'ın Sakalar'ın bir uzantısı olduğunu göstermektedir. Yay ve okun Türk toplumlarında önemi sa-k/ya/ça/yay, Kasok (Kas-ok), Bozok (Boz-ok), Üçok (Üç-ok), Onok (On-ok), Yakut (Yakut) adlarından anlaşılmaktadır.⁹ Böylece Yakutlar'la Sakalar arasında bir bağlantı kurmamız mümkün olmaktadır. Yakutlar'dan bir kısmı, özellikle Lena vadilerinde yaşayanlar, kendilerini Uranhay Sakaları, yani Orman Sakaları olarak adlandırmaktadır.¹⁰

Sakalar'ın kendilerine hangi adı verdikleri henüz kendi yazılı kaynaklarıyla belirlenmiş olmamasına ve onlara bu adı komşularının vermesine rağmen, kendilerini buna yakın bir adla anmaları mümkün görünmektedir. Bilim adamlarının Türklükle ve Türkçe ile bağlantılı görme-ye çalıştıkları Sak kelimesinin, Seyidof'un da belirttiği üzere, Türkçe'de bazı kelimelerde başta «s» ve «y» değişimi hadisesi.¹⁴ Türkler'de yay ve okun en eski devirlerden bu yana önemi, Bozoklar, Üçokar, 53 Yaylar, 40 Yaylar¹² gibi daha sonraki Türk boylarının da yayı ve oku kendilerine ad olarak aldıkları ve

hatta Kayı, Üreğir ya da Yüreğir boylarının ongunlarının yay ve oktan ibaret olduğu¹³ düşünüldüğünde Sak kelimesinin Türkçe ile alakalı bir kelime olabileceği akla yatkın geliyor. Ayrıca Sakalar'ın çok iyi yay ve ok kullanmaları, bu hususiyetlerinin hem yazılı kaynaklar ve hem de arkeolojik malzemeye tesbit edimesi, onların adının yay ve okun birleşmesinden meydana geldiği düşüncesini kuvvetlendiriyor.

1. Togan, A. Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş, I. Cilt, İstanbul, 1981, s. 35.*
2. Kanun, Ceza, Codex Cumanicus, Budapest, 1981, s. LVII.
1. Günaltay, Şemsettin, «Türk Tarih Tezi Hakkındaki İntibaların Mahiyeti ve Tezin Kat'î Zaferi», *Belleten, II. Cilt, 1938, s. 349.*
2. Günaltay, Şemsettin, *A.g.m., s. 350.*
3. Togan, A. Zeki Velidi, *Türk İli (Türkistan) ve Yakın Tarihi, I. Cilt, İstanbul, 1942, s. 86.*
4. Süleymanov, Olcas, «Ceti Sudın Köne Cazbaarı», *Kazak Edliyatı, 25 Eylül 1970, s. 1-3.*
5. Togan, A. Zeki Velidi, *A.g.c., s. 86-87.*
6. Togan, A. Zeki Velidi, *A.g.c., s. 92-93.*
7. Kudayberdiulu, Şakerim, *Türk-Kırgız-Kazak Hem Hanlar Şeceresi, Alma-*
8. Seyidof, Mireli, *Altın Muharibin Soy Etnik Talihi Hakkında», Kardeş Edebiyatlar, V, Ocak-Şubat-Mart 1983, s. 31-34.*
9. Seyidof, Mireli, *Azerbeycan Halkının Soy Kökünü Düşünürken, Bakü, 1989, s. 86.*
10. Hayit, Baymirza, *Sovyetler Birliğindeki Türklüğün ve İslamın Bazı Meseleleri, İstanbul, 1987, s. 44.*
11. Durmuş İlhami, *İskitler, (Doktora Tezi), Ankara, 1992, s. 49.*
12. Seyidof, Mireli, *A.g.m., s. 36.*
13. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi, I. Cilt, Ankara, 1982, s. 94-96.*